

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

№4

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

2026 APREL

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 - Texnika fanlari
08.00.00 - Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

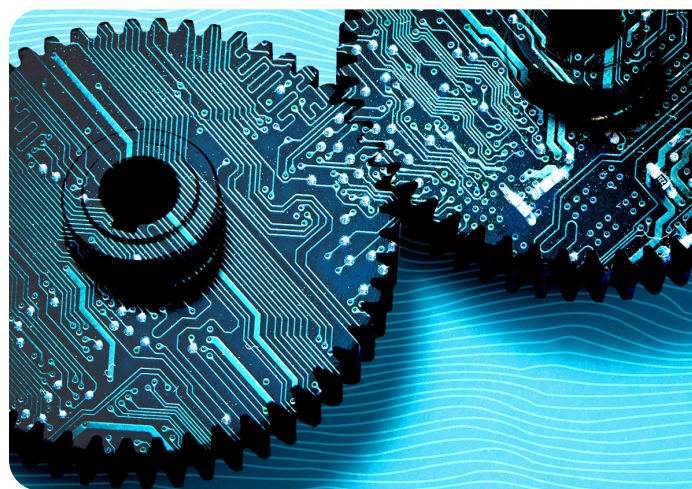
ROAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN: 3060-463X

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr, 2026-yil, aprel.

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalendar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

Yusupov Maxamadamin Abduxamidovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor

Kalonova Moxigul Baxritdinovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent

Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor.

Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Norboyev Odil Abrayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Pardaev Umidjon Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
05.01.07 – Matematik modellashtirish
05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
05.08.06 – "G'ildirakli va gusenisali mashinalar va ularni ishlatish" (texnika fanlari)
05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 – Makroiqtisodiyot
08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 – Ekonometrika va statistika
08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 – Marketing
08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 – Menejment
08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

ВКЛАД БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ МАХАЛЛЕЙ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН: МЕХАНИЗМЫ, ДИНАМИКА И СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ	21
Бабаназарова Гульзар Зиутдиновна	
BUDJET TASHKILOTLARIDA XARAJATLARNI REJALASHTIRISH VA MOLIYAVIY NAZORATNI TASHKIL ETISH.....	27
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich	
FERMER XO'JALIKLARINI MOLIYAVIY QO'LLAB-QUVVATLASHDA SUBSIDIYA AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH.....	32
Xakimov Zafar Ibragimovich	

FERMER XO'JALIKLARINI MOLIYAVIY QO'LLAB- QUVVATLASHDA SUBSIDIYA AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH

Zakimov Zafar Ibragimovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti dotsenti

Email: Zakimovzafar177@gmail.com

ORCID: 0009-0007-7581-8498

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda fermer xo'jaliklarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimida subsidiya mexanizmlarining hozirgi amaliyoti, mavjud muammolar va ularni takomillashtirish yo'llari tahlil qilingan. Subsidiya ajratishning institutsional asoslari, samaradorlik mezonlari hamda xalqaro tajribaga asoslangan takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari qishloq xo'jaligida raqobatbardoshlikni oshirish, bozor mexanizmlari bilan uyg'unlashgan davlat qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini shakllantirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: fermer xo'jaliklari, subsidiya, dotatsiya, subvensiya, moliyaviy qo'llab-quvvatlash, moliyalashtirish, qishloq xo'jaligi, agroiqtisodiyot.

Abstract. This article analyzes the current practice of subsidy mechanisms within the system of financial support for farms in Uzbekistan, the existing challenges, and ways to improve them. The institutional foundations of subsidy allocation, efficiency criteria, and recommendations based on international experience are examined. The research findings aim to enhance the competitiveness of the agricultural sector and to develop state support mechanisms that are harmonized with market-based instruments.

Keywords: farms, subsidy, grant, subvention, financial support, financing, agriculture, agroeconomics.

Аннотация. В данной статье проанализированы современная практика применения механизмов субсидирования в системе финансовой поддержки фермерских хозяйств в Республике Узбекистан, существующие проблемы и пути их совершенствования. Исследованы институциональные основы предоставления субсидий, критерии эффективности, а также разработаны рекомендации, основанные на международном опыте. Результаты исследования направлены на повышение конкурентоспособности сельского хозяйства и формирование механизмов государственной поддержки, гармонично сочетающихся с рыночными инструментами.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, субсидия, дотация, субвенция, финансовая поддержка, финансирование, сельское хозяйство, агроэкономика.

KIRISH

Qishloq xo'jaligi O'zbekiston iqtisodiyotining asosiy tarmoqlaridan biri bo'lib, mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligi, eksport salohiyati va bandlik darajasida muhim o'rin tutadi. Fermer xo'jaliklari tarmoqning tayanch bo'g'ini sifatida ishlab chiqarish hajmi, mahsulot sifati va bozor talabiga mos taklif shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mavjud sharoitda fermer xo'jaliklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda subsidiya amaliyoti strategik vosita sifatida namoyon bo'lmoqda [1].

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, subsidiya ajratish jarayonida byurokratik tartiblarni soddalashtirish, mezonlarning shaffofligini yanada oshirish, resurslardan samarali foydalanishni takomillashtirish va monitoring tizimini kuchaytirish imkoniyatlari mavjud. Shu bois ushbu maqolada subsidiya amaliyotini iqtisodiy samaradorlik va bozor mexanizmlari bilan uyg'unlashtirish masalalari ilmiy nuqtayi nazardan yoritiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Fermer xo'jaliklarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashda subsidiya mexanizmlarining nazariy va amaliy jihatlarini iqtisodiy adabiyotlarda keng yoritilgan bo'lib, ushbu yo'nalishda davlat aralashuvi, resurs taqsimoti samaradorligi hamda bozor muvozanatini ta'minlash masalalari markaziy o'rinni egallaydi. Xususan, Joseph E. Stiglitz davlatning iqtisodiyotga aralashuvi zaruriyati, axborot nomukammalligi va bozor muvaffaqiyatsizliklari sharoitida subsidiya va qo'llab-quvvatlash choralarining muhimligini asoslab beradi. Uning fikricha, agrar sektor kabi yuqori xavfli va tashqi omillarga bog'liq sohalarda davlat qo'llab-quvvatlovi ishlab chiqarish barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Paul Krugman va Maurice Obstfeld xalqaro iqtisodiyot doirasida davlat subsidiyalarining eksportni rag'batlantirishdagi o'rni va ularning global savdo tizimiga ta'sirini tahlil qilib, subsidiyalar raqobat ustunligini shakllantirishda muhim vosita bo'lishi mumkinligini qayd etadi. Shu bilan birga, ular noto'g'ri yo'naltirilgan subsidiyalar resurslar samarasiz taqsimlanishiga olib kelishini ham ta'kidlaydi.

Timothy Besley va Stephen Coate davlat siyosatining iqtisodiy samaradorligini baholashda siyosiy iqtisod yondashuvini qo'llab, subsidiyalarni taqsimlashda manfaatlar to'qnashuvi va institutsional cheklovlarining rolini ochib beradi. Ularning tadqiqotlarida subsidiya mexanizmlarining samaradorligi ko'p jihatdan boshqaruv sifati va shaffoflik darajasiga bog'liqligi asoslab berilgan.

Christopher Barrett agrar iqtisodiyot doirasida fermer xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlash instrumentlarini tahlil qilib, subsidiyalar qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish hajmini oshirish, daromad barqarorligini ta'minlash hamda qishloq hududlarida kambag'allikni qisqartirishda muhim omil ekanligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, u samarali natijalarga erishish uchun subsidiya siyosati bozor mexanizmlari bilan uyg'unlashgan bo'lishi zarurligini ko'rsatadi.

Gordon Conway va Robert Chambers qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqib, davlat tomonidan ko'rsatiladigan moliyaviy yordam, jumladan subsidiyalar ekologik barqarorlik va resurslardan oqilona foydalanish tamoyillari bilan uyg'unlashtirilishi lozimligini asoslaydi. Ularning yondashuvi agrar siyosatda "barqaror rivojlanish" paradigmasining shakllanishiga muhim hissa qo'shgan.

Derek Byerlee va Alain de Janvry rivojlanayotgan mamlakatlarda agrar islohotlar va davlat qo'llab-quvvatlash siyosatini o'rganib, subsidiya mexanizmlarining samaradorligi ularning maqsadliligi va monitoring tizimining rivojlanganlik darajasiga bevosita bog'liqligini ko'rsatadi. Ularning fikricha, noto'g'ri yo'naltirilgan subsidiya siyosati ishlab chiqarish samaradorligini pasaytirishi mumkin.

O'zbekistonlik olimlardan B. Xodiyev va Sh. Shodmonov agrar sektorni rivojlantirishda davlat moliyaviy qo'llab-quvvatlash choralarining o'rni va ahamiyatini tahlil qilib, subsidiya mexanizmlarini takomillashtirish orqali fermer xo'jaliklarining iqtisodiy barqarorligini oshirish mumkinligini ta'kidlaydi. A. Vahobov esa budjet siyosati doirasida subsidiya va transferlarning iqtisodiyotga ta'sirini o'rganib, ularning samaradorligini oshirish uchun aniq mezonlar va baholash tizimlarini joriy etish zarurligini asoslaydi.

Shuningdek, Jahon banki va OECD tadqiqotlarida qishloq xo'jaligini moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimlari chuqur tahlil qilinib, subsidiya siyosatining samaradorligi ularning shaffofligi, maqsadliligi va raqamlashtirilgan boshqaruv tizimlariga bog'liqligi qayd etilgan. Xususan, OECD tomonidan ishlab chiqilgan PSE (Producer Support Estimate) metodologiyasi orqali davlat tomonidan ko'rsatilayotgan qo'llab-quvvatlash darajasi va uning iqtisodiy ta'siri baholanadi.

Umuman olganda, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, fermer xo'jaliklarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashda subsidiya amaliyotini takomillashtirishda uning maqsadliligi, shaffofligi, bozor mexanizmlari bilan uyg'unligi hamda monitoring va baholash tizimlarining rivojlanganligi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot metodologiyasi tizimli yondashuv asosida shakllantirildi. Avvalo, tizimli tahlil usuli qo'llanilib, fermer xo'jaliklarining moliyaviy faoliyati va subsidiya mexanizmlarining o'zaro bog'liqligi kompleks tarzda o'rganildi. Bu yondashuv iqtisodiy jarayonlarni alohida emas, balki bir butun tizim sifatida tahlil qilish imkonini berdi. Shuningdek, qiyosiy tahlil metodidan foydalanilib, rivojlangan davlatlar agrar subsidiyalash tajribasi O'zbekiston amaliyoti bilan solishtirildi. Bu orqali mavjud farqlar, institutsional yondashuvlar va samaradorlik darajalarini aniqlashga xizmat qildi.

Empirik tahlil doirasida amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar, davlat budjetidan ajratilgan subsidiya hajmlari hamda fermer xo'jaliklarining iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari asosida amaliy ma'lumotlar tahlil qilindi. Mazkur bosqichda real statistik va hujjatli asoslar tahlilning obyektivligini ta'minladi.

Bundan tashqari, ekspert baholash usuli qo'llanilib, agrar soha amaliyotchilari hamda ilmiy doira vakillarining fikr-mulohazalari umumlashtirildi. Ushbu yondashuv natijalarni chuqurlashtirish va xulosalarning amaliy ahamiyatini oshirishga xizmat qildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Jahon iqtisodiyotida qishloq xo'jaligi sohasining barqaror rivojlanishi, aholini sifatli va xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash masalasi strategik ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, qishloq fermer xo'jaliklarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash, moliyaviy barqarorligini ta'minlash, ularning faoliyatida mavjud moliyaviy xatarlarni kamaytirish va resurslardan samarali foydalanishni yo'lga qo'yish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Jahon banki hisobotiga ko'ra: "Jahon bankining qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat sohasidagi faol loyihalari 4,7 million fermer xo'jaliklarini takomillashtirilgan qishloq xo'jaligi texnologiyalarini o'zlashtirish, hosildorlik va mahsuldorlikni oshirishda qo'llab-quvvatladi" [1]. So'nggi besh yil ichida Jahon banki qishloq xo'jaligi korxonalarini uchun 22,3 milliard dollarni to'g'ridan-to'g'ri moliyalashtirishga yo'naltirdi. Jahon yalpi ichki mahsulotining 6,4 foizi qishloq xo'jaligi sektorida yaratiladi, uning asosiy qismi Xitoy va AQSh mamlakatlari hissasiga to'g'ri keladi. Xitoyda qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning 18 foizi davlat tomonidan amalga oshirilsa, AQShda bu ko'rsatkich 5 foizni tashkil etadi [2].

Qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash amaliyoti nisbatan ustuvorlikka ega bo'lib, tarmoqni rivojlantirish va ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirishni taqozo etmoqda. Xususan, mamlakatimizda fermer xo'jaliklarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashga katta e'tibor berilayotgani keyingi yillarda yalpi qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmidagi ulushining tobora ortib borayotganligini ko'rsatmoqda (1-jadval).

1-jadval. 2005-2025-yillarda O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish tarkibi bo'yicha ma'lumot¹,(%)

№	Ko'rsatkichlar	2005-yil	2010-yil	2015-yil	2020-yil	2025-yil
I	Barcha toifadagi xo'jaliklar	100	100	100	100	100
1	Fermer xo'jaliklari	24,3	36,3	30,7	29,2	30,1
2	Jami-dexqon (shaxsiy yordamchi) xo'jaliklari	61,7	61,6	66,9	65,9	63,2
3	Qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar	14,0	2,1	2,4	4,9	6,7
II	Dehqonchilikda					
1	Fermer xo'jaliklari	41,6	59,1	52,0	52,6	50,3
2	Dehqon (shaxsiy yordamchi) xo'jaliklari	37,1	39,4	46,2	41,1	40,9
3	Qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar	21,3	1,5	1,8	6,3	8,8
III	Chorvachilikda					
1	Fermer xo'jaliklari	2,7	3,9	4,0	5,7	4,8
2	Dehqon (shaxsiy yordamchi) xo'jaliklari	92,6	93,1	92,9	90,7	91,4
3	Qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar	4,7	3,0	3,1	3,6	3,8

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi bo'yicha dehqonchilikda 2005-yilda fermer xo'jaliklari 24,3 foizlik ulushga ega bo'lgan bo'lsa, 2025-yilga kelib 50,3 foizni

1 Muallif ishlanmasi

tashkil etgan. Dehqon xo'jaliklari mos ravishda 37,1 foizdan 2025-yilda 40,9 foiz, qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar 2005-yilda 21,3 foizdan 2025-yilga kelib 8,8 foizlik ulushga ega bo'lganligini ko'rish mumkin. Bundan ko'rinib turibdiki, dehqon (shaxsiy yordamchi) xo'jaliklari qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishda yuqori samaradorlik ko'rsatkichlariga ega. Bunda shaxsiy tomorqa xo'jaliklarining hissasi borligini e'tirof etish mumkin. Ayniqsa, dehqon xo'jaligining chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarishdagi hissasi 91,4 foizni tashkil etishi aholini go'sht va sutga bo'lgan ehtiyojini qondirishda munosib o'ringa ega ekanligini ko'rsatadi. Ammo fermer xo'jaliklarining yalpi qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmidagi ulushi tobora ortib bormoqda. Bu esa ularni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimining samaradorligini oshirish bilan bevosita bog'liq.

Fermer xo'jaliklarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining samaradorligini kompleks baholashga qaratilgan integral samaradorlik indeksi ishlab chiqildi.

Mazkur indeks fermer xo'jaliklarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashni ifodalovchi 4 ta asosiy ko'rsatkich:

- kredit resurslaridan foydalanish darajasi;
- davlat subsidiyalari bilan qamrov darajasi;
- moliyaviy barqarorlik koeffitsiyenti;
- investitsiya faolligi darajasi asosida shakllantirildi.

Ko'rsatkichlarning ta'sir darajasini inobatga olgan holda ularga mos ravishda 0,25; 0,30; 0,20; 0,25 og'irlik koeffitsiyentlari belgilandi hamda indeks quyidagi formula asosida hisoblanishi asoslab berildi:

$$IS = 0,25K + 0,30S + 0,20B + 0,25I$$

bu yerda:

IS – fermer xo'jaligining moliyaviy qo'llab-quvvatlanish integral samaradorlik indeksi;

K – kreditdan foydalanish darajasi;

S – subsidiya hajmi;

B – moliyaviy barqarorlik koeffitsiyenti;

I – investitsiya faolligi ko'rsatkichi.

Taklif etilgan indeks asosida fermer xo'jaliklarining moliyaviy qo'llab-quvvatlash darajasini 0 dan 1 gacha intervalda baholash imkoni yaratildi, bu esa ularni moliyalashtirish darajasi bo'yicha guruhlash, taqqoslash va samarali qo'llab-quvvatlash choralarini ishlab chiqishga xizmat qiladi [3].

Ushbu metodologiya amaliyotda paxta va g'alla yo'nalishidagi fermerlarning reytingi asosida imtiyozli kredit foizlarini differensiyalash (paxta – 8 %, g'alla – 10 %) masalasi bo'yicha ilmiy asoslangan loyihani amalga oshirish imkonini beradi. Taklif mazmuni shundaki, paxta va g'alla yo'nalishidagi uzoq yillardan buyon barqaror faoliyat yuritayotgan va kredit, soliq, lizing bo'yicha qarzdorligi bo'lmagan yuqori reytingli fermer xo'jaliklari uchun qishloq xo'jaligi jamg'armasi imtiyozli kreditlarining foiz stavkasini pasaytirish (paxta – 8 %, g'alla – 10 %) orqali ularning samaradorligini oshirish ko'zda tutilgan.

Paxta va g'alla O'zbekiston qishloq xo'jaligi yalpi mahsulotining asosiy strategik tarmog'idir. Fermer xo'jaliklarining aksariyati 10 yildan ortiq faoliyat yuritib, ishlab chiqarishda barqaror natijaga erishgan bo'lsa ham, ularga beriladigan kredit foizlari umumiy tartibda saqlanib qolgan. Bu esa investitsiya xarajatlarining yuqoriligiga, rentabellikning sekin tiklanishiga, kredit yuklamasining oshishiga, tarmoqning moliyaviy barqarorligiga xavf tug'diradi. Shu sababli reytingga asoslangan differensial kredit siyosati iqtisodiy zaruratga aylandi.

Ushbu taklifning dolzarbligi shundaki, paxta va g'alla O'zbekiston qishloq xo'jaligi yalpi mahsulotining asosiy strategik tarmog'idir. Fermer xo'jaliklarining aksariyati 10 yildan ortiq faoliyat yuritib, ishlab chiqarishda barqaror natijaga erishgan bo'lsa ham, ularga beriladigan kredit foizlari umumiy tartibda saqlanib qolgan [4]. Bu esa investitsiya xarajatlarining yuqoriligiga, rentabellikning sekin tiklanishiga, kredit yuklamasining oshishiga, tarmoqning moliyaviy barqarorligiga xavf tug'diradi. Shu sababli reytingga asoslangan differensial kredit siyosati iqtisodiy zaruratga aylandi.

Nazariy tomondan baholanganda risk asosida differensiyalash tamoyili yuqori reytingli, barqaror fermer xo'jaliklari bo'yicha to'lovga layoqatlilik yuqori, kredit riski past bo'lishini ko'rsatadi, shuning uchun foiz stavkasini kamaytirish iqtisodiy jihatdan asosli hisoblanadi. Shu bilan birga, agrar kreditlashning "rentabellik sikli" modeli paxta va g'alla yetishtirishda 9–10 oy muddatni qamrab oladi, ammo rentabellik 1-yilda shakllanadi. Demak, foiz yuklamasini risk guruhiga qarab optimallashtirish talab etiladi.

Reytinglar asosida moliyalashtirish nazariyasida kredit stavkalari subyektning mezonlari, ya'ni moliyaviy intizomi, ishlab chiqarish samaradorligi, uzoq muddatli faoliyat tarixi asosida belgilanganda kredit qaytimi sezilarli oshadi.

Hozirda paxta va g'alla uchun kredit foizi tarmoqqa ham, fermer reytingiga ham qarab differensiyalanmaydi. Ushbu jarayonni bir nechta mezonlar asosida baholash quyidagi natijani ko'rsatmoqda (2-jadval).

2-jadval. Amaldagi kreditlash mexanizmidagi mezonlarning solishtirma tahlili²

Ko'rsatkich	Yuqori reytingli fermer	O'rtacha reytingli	Past reytingli
Kredit riski	Past	O'rta	Yuqori
To'lov intizomi	Juda barqaror	O'rta	Past
Foiz stavkasi	Bir xil	Bir xil	Bir xil

2-jadval ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatdiki, bu tizim adolatli kreditlash tamoyiliga zid va samarasiz. Shuning uchun reyting asosida foiz stavkalarini belgilash mexanizmini quyidagi 3-jadval asosida joriy etish taklif qilindi (3-jadval):

3- jadval. Paxta va g'alla yo'nalishi bo'yicha belgilangan foiz stavkalari³

Yo'nalish	Foiz stavkasi
Paxta yo'nalishi bo'yicha	Yuqori reytingli fermerlarga foiz stavkasi — 8 %
G'alla yo'nalishi bo'yicha	Yuqori reytingli fermerlarga foiz stavkasi — 10 %

Jadvalda aks etgan ma'lumotlar asosida fermer xo'jaliklarining reyting ballariga qarab foiz stavkalarini belgilash maqsadga muvofiq. Bu foizlar kreditning umumiy risk darajasiga mos holda taklif etilgan (4-jadval).

4-jadval. Loyiha uchun fermer xo'jaliklari reytingi mezonlari⁴

t/r	Reyting mezonlari:	max. ball
1	Fermer xo'jaligining 10 yildan ortiq faoliyat yuritishi	20 ball
2	Soliq, lizing va kredit bo'yicha muddati o'tgan qarzdorlikning yo'qligi	25 ball
3	Shartnoma asosida yetkazib berish intizomi	20 ball
4	Yer resurslaridan samarali foydalanish (hosildorlik ko'rsatkichlari)	20 ball
5	Mehnat resurslarini barqaror band qilganlik	15 ball

Jadval ma'lumotlari asosida aniqlangan va fermer xo'jaligi tomonidan yig'ilgan ballar asosida past, o'rta va yuqori mezonlarga ajratildi:

1. Past reyting: 65 balldan past
2. O'rta reyting: 65–84 ball
3. Yuqori reyting: 85 ball va yuqori

Ushbu taklif faqat yuqori reytingli fermerlarga qo'llanadi va ajratiladigan kredit foizi ball asosida beriladi. Metodikani ixchamlashtirish va aniqlashtirish uchun foiz stavkasini belgilashda ilmiy asoslangan formula orqali aniqlash mumkin:

Taklif etilayotgan model:

$$F = R \times (1 - K_f)$$

Bu yerda:

- F – yakuniy foiz stavkasi
- R – bazaviy foiz stavkasi (jamg'armaning amaldagi foizi)
- K_f – fermerning reyting koeffitsiyenti (0,15–0,30 diapazon)

Yuqori reytingli fermerlarda koeffitsiyent yuqori bo'lgani uchun foiz stavkasi sezilarli kamayadi[4]. Taklifning iqtisodiy samaradorligi fermer xo'jaliklari uchun quyidagi natijalarni shakllantiradi:

- Foiz xarajatlari 18–25 % gacha kamayadi;
- Moliyaviy barqarorlik ortadi;
- Yillik sof foyda paxtada 8–12 %, g'allada 6–10 % oshadi;
- Uzoq muddatli barqarorlik kafolatlanadi;

Hozirgi vaqtda rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarda fermer va dehqon xo'jaliklari davlat tomonidan ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan qo'llab-quvvatlashga muhtoj soha hisoblanadi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, XXI-asr boshiga kelib qishloq xo'jaligini davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlash xarajatlari 300 mlrd dollarni tashkil etmoqda. Bu sohaga qanchalik katta mablag' sarflanmasin, qishloq xo'jaligi mahsulotlari oziq-

2 Muallif ishlanmasi

3 Muallif ishlanmasi

4 Muallif ishlanmasi

ovqat xavfsizligi muammosini hal etishga o'zligicha qolmoqda [2]. Hozirgi vaqtda dunyo aholisining 3/1 qismi to'yib ovqatlanmaydi. Shunday ekan, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish ko'lamini oshirishda fermer va dehqon xo'jaliklarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash va yerlardan olinadigan hosildorlik miqdorini oshirish uchun sarflanadigan mablag'lardan samarali foydalanish dolzarblik kasb etadi.

Hozirgi vaqtda mamlakatimizning qishloq xo'jaligiga sarflanadigan xarajatlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 1,68 foizni tashkil etadi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotiga (IHTT) kirmaydigan davlatlarda esa 0,62 foiz, o'rtacha darajadagi daromadli davlatlarga nisbatan qariyb uch baravar va IHTTga a'zo mamlakatlarga (0,17) nisbatan o'n baravar ko'pdir [1].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda fermer xo'jaliklarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashda subsidiya amaliyoti tarmoq barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ammo mavjud tizimni takomillashtirish uchun institutsional islohotlar, raqamlashtirilgan boshqaruv, monitoring va audit tizimlarini kuchaytirish talab etiladi. Xalqaro tajribaga tayanilgan holda ishlab chiqilgan takliflar amaliyotga joriy etilsa, subsidiyalar real iqtisodiy samaradorlikka, fermer xo'jaliklarining raqobatbardoshligiga hamda qishloq xo'jaligi eksportining o'sishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari asosida fermer xo'jaliklarini subsidiya orqali moliyalashtirish samaradorligini oshirishga qaratilgan bir qator ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqildi. Birinchi yo'nalish sifatida raqamlashtirishni kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda "bir darcha" tamoyiliga asoslangan elektron subsidiya platformasini joriy etish, arizalarni elektron verifikatsiya asosida ko'rib chiqish hamda jarayonlarni to'liq raqamli muhitga o'tkazish byurokratik to'siqlarni kamaytiradi va shaffoflik darajasini oshiradi.

Ikkinchi yo'nalish sifatida subsidiya ajratish samaradorligini baholash uchun aniq mezonlar tizimini ishlab chiqish zarur. Bunda hosildorlikning o'sishi, suv va resurslardan tejamkor foydalanish, modernizatsiya qilingan texnika ulushi, ekologik standartlarga rioya qilish hamda eksportbop mahsulotlar ulushi kabi indikatorlar asosiy baholash mezonlari sifatida qo'llanilishi maqsadga muvofiqdir.

Uchinchi yo'nalish monitoring tizimini kuchaytirish bilan bog'liq bo'lib, subsidiya ajratilgan har bir loyiha GIS texnologiyalari asosida muntazam kuzatib borilishi lozim. Shuningdek, mustaqil audit tashkilotlarini jalb etish orqali moliyaviy va natijaviy nazoratning obyektivligi ta'minlanadi.

To'rtinchi yo'nalishda kooperatsiya mexanizmini kengaytirish masalasi ilgari suriladi. Kooperativ asosidagi subsidiya modeli resurslardan samarali foydalanishga, xizmatlar sifatini oshirishga hamda kichik fermer xo'jaliklarining bozorga kirish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Beshinchi yo'nalish sifatida "yashil subsidiya" tizimini joriy etish taklif etiladi. Ushbu yondashuv organik dehqonchilikni rivojlantirish, suv tejovchi texnologiyalarni keng joriy etish hamda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni rag'batlantirishga qaratilgan bo'lib, xalqaro ekologik standartlarga mos barqaror rivojlanishni ta'minlaydi.

Umuman olganda, mamlakat agrar sektorida moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish, subsidiyalarning manzilliligi va tezkorligini oshirish, jarayonlarni to'liq raqamlashtirish hamda fermerlar uchun qulay institutsional muhit yaratish sohani davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning strategik ahamiyatini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 23.10.2019-yildagi "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020 — 2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5853-son Farmoni // URL: <https://lex.uz/docs/-4567334>
2. Jahon banki ma'lumotlari <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/>
3. Nurmatov N.J., Avliyakov A.A. "Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti" darslik. "Fan ziyosi", Toshkent. 2021.31-32 b.
4. Xakimov Z.I. Xorijiy davlatlarda tomorqa yer egalari xarajatlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash yo'nalishlari va tamoyillari/ Moliya tizimini rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari va istiqbollari: Xalqaro ilmiy amaliy anjuman. T., 2022. B.26-30.
5. Joseph E. Stiglitz. Economics of the Public Sector. – New York: W.W. Norton & Company, 2000.
6. Paul Krugman, Maurice Obstfeld. International Economics: Theory and Policy. – Boston: Pearson, 2009.
7. Timothy Besley, Stephen Coate. "Public Provision of Private Goods and the Redistribution of Income." – American Economic Review, 1991.
8. Christopher B. Barrett. "Smallholder Market Participation: Concepts and Evidence from Eastern and Southern Africa." – Food Policy, 2008.
9. Gordon Conway. The Doubly Green Revolution. – Cornell University Press, 1997.
10. Robert Chambers. Rural Development: Putting the Last First. – London: Longman, 1983.
11. Alain de Janvry, Elisabeth Sadoulet. Development Economics: Theory and Practice. – Routledge, 2015.
12. Derek Byerlee, Alain de Janvry. "Agriculture for Development: Toward a New Paradigm." – World Bank, 2009.

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Abdurahmon Qurbonov

2026. № 4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100